

Социалистических республик / URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4340.htm (дата обращения: 16.04.2020).

19. Кузьмин С.И., Якушина Е.С. Уголовная и исправительно-трудовая политика в отношении несовершеннолетних правонарушителей в годы Великой Отечественной войны // <https://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/4383> (дата обращения: 12.03.2020).

20. Воеводина Т.К. Прокурорский надзор за исполнением законов о несовершеннолетних. – Петрозаводск: МЦНП «Новая наука, 2019. – 101 с. (С. 45).

21. Пажит Ю.Ю. Указ соч.

Рецензент: д.и.н., профессор Курбанова Н.У.

УДК: 947.1 (575.2) +630

DOI 10.33514/1694-7851-2020-4-139-142

Өмүрова Ж.К.

тарых илимдеринин кандидаты, И. Арабаева атындагы Кыргыз мамлекеттик университети,
Бишкек, Кыргызстан

Омурова Ж.К.,

кандидат исторических наук, Кыргызский государственный университет им. И.
Арабаева, Бишкек, Кыргызстан

Omurova Zh.K.

candidate of Historical Sciences, Kyrgyz State University. I. Arabaeva,
Bishkek, Kyrgyzstan

УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ ЖЫЛДАРЫНДАГЫ КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АЙЫЛ ЧАРБАСЫ

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО КЫРГЫЗСТАНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

AGRICULTURE OF KYRGYZSTAN IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WAR

Аннотация: Макалада Кыргызстан улуу Ата Мекендик согуш жылдарында айыл чарбасынын абалы, ири мүйүздүү мал чарбачылыгы боюнча иш аракеттер каралган.

Өзөктүү сөздөр: айыл чаба, тоолуу жайыттар, колхоз, совхоз, мал чарбасы

Аннотация: В статье рассмотрены положения и действия сельского хозяйства в Кыргызстане во время годы великой отечественной войны, крупного рогатого скота, животноводство.

Ключевые слова: сельское хозяйство, горные пастбища, животноводство

Annotation: In the article examined national issues in the activities of political parties of the Kyrgyz Republic.

Key words: agriculture, mountain pastures, animal husbandry

Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде кыргызстандын айыл чарбасы оор абалда болгондуктан экономикалык жактан уюштуруу жана чындоо үчүн көп эмгек жумшалган.

1940-жылы республикаынын айыл кыштактарында эмгекке жарактуу 186,2 минден, 74 мин адамга азайган. Жумушка жарактуу трактор,автомашина жана аттарды согушка жөнөтүлгөн. Мисалы 1940-жылы 5039 болсо 1945-жылы 4290 болгон. 1572 жүк ташуучу автомашинадан 286 гана калган [1]. Жумушчу күчүнүн жана техниканын жоктугунан түшүм бере турган жерлер айдалбай калып түшүмдүүлүк төмөндөгөн.

Кыргызстандын көп тармактуу өндүрүшүндө айыл чарбасы негизги багыттардан болуп эсептелинип Улуу Ата мекендик согуштун алдында республиканын айыл чарбасындагы өсүмдүк өстүрүү жалпы алганда 65,6%, мал чарбачылык 34,4, тоют өсүмдүктөрү 21,2% [2] түзгөн болсо калганын мал чабачылыгы үстөмдүк кылган.

Коомдук мал чарбаны көтөрүү үчүн СССРдин Эл комиссариаты 1942-жылдын 11-мартында «Колхоз жана совхоздордогу малдын санын көбөйтүү жана төлдү сактоо чаралары жөнүндө» токтомун кабыл алган. Токтомдо өлкөнү мал продуктылары менен камсыздоо, биринчи кезекте фронтко эт-сүт продуктыларын жөнөтүү, окупацияланган аймактагы элдерди тылга жылдыруу каралган. Мал чарбаны өнүктүрүү боюнча Кыргыз ССРинин 1941-жылдагы ийгиликтери төмөнкүчө белгиленген: ири мүйүздүү малдын саны 25%ге, кой-эчкилер 28,9%ге өскөн [3].

1942-жылга мал чарбачылыгын өнүктүрүү пландары белгиленип «айлык» өткөрүлгөн, Мунун максаты кыштоо жана төлдөтүү компаниясын ийгиликтүү бүтүрүү үчүн колхоз жана совхоздордогу жумуштарды уюштуруу эле. Ошондой эле Кыргыз ССРи мезгилинде өздөштүрүлгөн жерлердин $\frac{3}{4}$ бөлүгүн табигый тоолуу жайыттар жана чөп чабыктар түзгөндүктөн, малдын башын жана арзан мал продукциясын көбөйтүү жолу болуп төрт түлүк малды жылдын бардык мезгилинде жайып багууга багытталган.

Кыргыз ССРинин жер боюнча Эл комиссариатынын маалыматтары боюнча табигый тоют жайыттарынын жалпы аянты 10 856 мин ге түзсө жайыттарынын жалпы аянты 10 856 мин га түзгөн [4]. Мындан тышкаары республиканын аятынын басымдуу бөлүгүн майда бадал жыгачтар менен капталгандыктан жайыт катарында пайдалануу белгиленген. Ошол себептен согуштук абал колхоздордун аймагындагы жайыттарды максималдуу пайдаданууну шарттаган. Согуш мезгилинде республиканын жалпы запасы кыш мезгилинде 2,5 млн малды, ал эми жайкысын 15 млн малды камсыз кылууга жеткен. 1942-43-жж. кышында 1488 мин тонна кургак жана 236 мин тонна кургак эмес тоют камдалган. Ошондой эле 1019 мал сарай курулуп, 8282 мал сайрай ремонттолуп, малдын бардык түрүнө сарайларды даярдоо 70%ге аткарылган. Алсак 1942-43-жж. кышкысын 900 минден ашуун төрт түлүк мал кыштап чыккан [5]. Согушка алып жатканына карабай малдын саны өскөн. 1940-жылга салыштырганда 1942-жылы мал продуктуларын мол даярдашкан: этти 62,5%ке, сүттү 27% (38 мин литр) жүндү 55% (931 тонна) көп беришкен. Колхоздордун эт тапшыруусу 1942-жылы 100,6%ке жеткен. Мындан сырткары 1943-жылдын эсебинен 6337 тонна эт, тапшырылган, ошол эле учурда 1194 мин рубль баасында тери жана жүн, 5379 мин даана жумуртка дардашкан [6] . Согуштук абалдын кыйынчылыктарына карабастан республиканын мал чарбачылыгы армияны, тылды, женил, текстиль жана тамак-аш өнөр жайын мал продуктыларын жана арзан сырьё менен, чарбаны унаа күчү менен камсыздап турушкан.

1943-жылдын 19-майында кыргыз ССРинин КП(б) БКсы кабыл алган «жылкынын санын көбөйтүү, аларды колхоз, совхоздордо багуу жана кароо чаралары жөнүндө» - кабыл алынган токтомунун негизинде мал чарбачылыктын жыйынтыктарын жаны денгээлге көтөрүү максатында жылкы чарбасын өнүктүрүү боюнча чаралар көрүлгөн. Ошондой эле сүт

жана эт багытындагы малды жана канаттууларды өстүрүү багытында адистештирилип кой чарбачылыгын өстүрүүгө да айрыкча көңүл бөлүнгөн. Андан 1944-жылы алынган акчалай киреше бардык мал чарбасынан алынган кирешенин 66,7% түзгөн [7].

Кыргызстан 7 айыл чарба зонасына бөлүнүп: 1 пахта эгүүчү Фергана өрөөнү, 2. Пахта-мал чарбалуу тоолуу Фергана өрөөнү, 3. Тамеки эгүүчү мал чарба тоолуу Фергана өрөөнү, 4. Кызылча, жашылча, кой чарбасын өстүргөн Чүй өрөөнү, 5. Кой чарбасын, тамеки өстүргөн Талас өрөөнү, 6. Кой чарбасын, апиим өстүргөн Ысык-Көл өрөөнү, 7. Кой чарбасын өстүрүүчү бийик тоолуу өрөөн [8]. Ар бир зона дыйканчылык өрөөндөрүнөн, бийик тоолуу жайыттарга чейин мал чарбасына пайдаланылган жана илимий негизде пландуу түрдө адистештирүү мезгилдин сыноолорунан өтүп, экономикалык жактан келечеги бар экендигин көрсөтүп турган. Алсак, Кыргызстандын бийик тоолуу зоналары жана түндүк бөлүгү кой чарбачылыгын өстүрүүгө көбүрөөк адистештирилип мал чарбачылыгынан алынган бардык товардык продукциянын 80,4% бийик тоолуу зонада өстүрүлгөн кой чарбасында, 74,9 % тамеки, кой чарбасы өстүргөн Талас зонасына, 69,2% Ысык-Көл кой чарба зонасына туура келген. Ал эми түштүк-чыгыш зоналарда жалпы мал чарбачылыгынын 47-50% түзгөн [9]. Демек, мал чарба фермаларындагы жумуштарды комплекстүү механизациялаштыруу андагы эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуунун бирден бир резерви болуп эсептелинген. Мисалы, Тянь-Шань областынын Тогуз-Торо районунун эмгекчилери ири мүйүздүү малдын санын 12%ге, кой-эчкинин санын 27%, жылкынын санын 17%ге көбөйтүшкөн. Бүткүл союздук жарыштын жыйынтыгы менен бул колхоздун эмгекчилерине 1944-жылы Мамлекеттик коргоо комитети тарабынан Кызыл-Туу жана акчалай сыйлыктар ыйгарылган. Ошол эле жылы Ат-Башы районунун Социализм атындагы колхозунун малчылары ири мүйүздүү малдын санын 107%ге, жылкынын санын 109%ге, кой-эчкинин санын 114%ге көбөйтүп, мамлекеттин бардык пландарын жана коюлган талаптарын ашыкчасы менен аткарууга жетишишкен [10]. Негизги басым кой чарбачылыгы болуп эсептелинип 1945-жылы республикада койдун саны 6 миллионго, анын ичинен колхоздордо 5 миллион 480 миңге жетип, 30,5 миң тонна жүн өндүрүлүп, 1945-жылы 4246 тонна жүн тапшырылса, согуштан кийинки жылдарды 9650 тонна жүн тапшырылган. Мындан тышкары, совхоздор мамлекетке 1976 тонна жүн өткөргөн [11]. Ошол эле учурда Кыргызстанда кой кыркынын механизациялаштыруу 1942-жылы башталып 1945-жылдын жазындагы кой кыркынында 736 агрегат иштегенге жеткен.

Согуш мезгилинде оор кыйынчылыктарга карабастан Кыргызстанда малдын саны кемибестен көбөйүп турган: 1942-жылы кой-эчкилердин саны 229 миңге көбөйгөн. Ири мүйүздүү малдын саны 1940-жылга салыштырмалуу 1945-жылы ири мүйүздүү малдын саны 21,1 миң башка көбөйгөн. [12].

Ошол мезгилдеги Советтер Союзунун Комунисттик партиясынын максаттарынын бири социалисттик айыл чарбасын, анын ичинде мал чарбасынын материалдык техникалык базасын чындоо максатында 1941-1944-жылдар аралыгында колхоздор тарабынан ири мүйүздүү мал планда белгиленгендей 106 миң баш эмес 212 миң баш сатылып алынган, кой-эчкилер 523 миң баш сатылып алынган. Өлкөдөгү ар бир совхозго орто эсеп менен 967 уй, 581 чочко, 1390 кой, ал эми ар бир совхозго 2201 уй, 1171 чочко, 4626 кой-эчки туура келген. жалпысынан 1940-жылы 10% болсо, 1944-жылы 35%ке жеткен [13]. Мал чарбачылыгын өнүктүрүү жана анын продуктулугун көбөйтүү програмасын ишке ашыруу максатында күчтүү айыл чарба машиналарын курууну кенири жайылтууга багытталып,

согуштан кийинки мезгилде өлкөнүн өнөр жайы жылына 213 мин трактор жана 60 минге жакын комбайн чыгарып турган. Трактордук парктын көлөмү 1700 машинага көбөйгөн[14].

Республикада айыл чарбасынын кректөөлөрүн камсыз кылуу үчүн бир катар ишкалар түзүлгөн. Республиканын борборунда Фрунзе машина куруу заводу тракторго жана атка чиркелүүчү тырмоолорду, чөп чабуучу машиналарды, машиналардын запас бөлүктөрүн ж.б. жасап чыгарган. Согуштан кийинки жылдарда машиналарды кезектеги ремонттон чыгаруу үчүн 67 МТСтин алдында мастерскаялар түзүлүп, капиталдык ремонттон чыгаруучу район аралык мастерскаялар курулган. Ошондой эле Фрунзеде (азыркы Бишкек), Токмокто, Жалал-Абадда, Ошто, Нарында, Прежевальскиде(азыркы Кара- Көл) жана Таласта ремонттоочу заводдор курулган. Республиканын өнөр жай ишкалары МТСтерге жардам иретинде 60 мин сомдук жабдууларды,412 фрезердик, токардык станокторду ж.б. аспаптарды беришкен. Төртүнчү беш жылдыктын ичинде Кыргызстан 730 трактор, 150 комбайн жана 60 мин тонна минералдык жер семирткичтерди алган. Ал эми 1950-жылы республиканын МТСтеринде 5000 трактор,1400 комбайн,1806 трактор чөп чапкычтар жана башка машиналар болгон [15].

Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында Кыргызстандын айыл чарбасынын анын ичинен мал чарбасынын өнүгүшү үчүн жүргүзүлгөн иш аракеттери жана материалдык техникалык базаны чындоо багытта жүргүзүлгөн иш аракеттердин натыйжасы элдин жыргалчылыгы үчүн болгон аракеттери менен бирге чукулунан жогорулатуунун милдеттерин аныктап, мал чарбачылыгын өнүктүрүүгө көңүл бурулган.

Колдонулган адабияттардын тизмеси.

1. История кыргызов и Кыргызстана: Учебное пособие для вузов / Отв.ред. Т.Койчубеков; ИАН Кыргызской Республики. – Б.: Илим, 1996. 230-б.
2. Керимбаев С.К. Советский Киргизстан в ВОВ.-Ф., 1966.- 89-бет
3. Ошол эле жерде. 90-бет
4. Ошол эле жерде.- 91-бет.
5. Керимбаев С.К. Патриотизм трудящихся Киргизии в годы Великой Отчечественной войны Советского Союза 1941-1945 годы.-Ф., 1954.- 51- бет.
6. История Киргизской ССР.-Ф.,1956.-219-бет.
7. Дуйшемалиев Т. Очерк истории коллективизации сельского хозяйства Киргизии.- Ф., 1965.-45-бет.
8. Ошол эле жерде 47-бет
9. История Киргизской ССР.-Ф.,1963.-100-бет.
10. Керимбаев С.К. Патриотизм трудящихся Киргизии в годы Великой Отчечественной войны Советского Союза 1941-1945 годы.-Ф., 1954.- 153- бет.
11. Джунусов М.С. О некапиталистическом пути развития киргизского народа к социализму.-Ф.,1958.82-бет.
12. Кыргыз Совет энциклопедиясы. Ф.: 1982.- 152-б.
13. Керимбаев С.К. Патриотизм трудящихся Киргизии в годы Великой Отчечественной войны Советского Союза 1941-1945 годы.-Ф., 1954.- 78- бет.
14. История Киргизской ССР.-Ф.,1956.-225-бет.
15. Керимбаев С.К. Некоторые стороны истории киргизов как социалистической нации.- в кн.: Формирование социалистических нации в СССР.- М., 1962. 33- бет.

Рецензент: т.и.к., доцент Зайниева Р.А.